

Visky S. Béla*
Kolozsvár

Az „engesztelhetetlen” Vladimir Jankélévitch a *Pardonneur?* tükrében

Ez a dolgozat a francia filozófus *Pardonneur?* című, 1971-ben publikált szövegét elemzi, amely bizonyos értelemben ellentéte a szerző korábbi megnyilatkozásának. Megelőző munkája, a *Le pardon* (1967) nyugodt kijelentő módjával szemben a *Pardonneur?* mintha kérdésessé tenné az előző álláspontját. Nem arról van szó, hogy az utóbbi visszavonná az előbbit, hanem annak jelzéséről, hogy a bűnbánat hiánya könnyűszerrel irracionálissá és kérdésessé teheti a megbocsátást; s ugyanígy a tettes arroganciája, amely arról árulkodik, hogy méltónak érzi magát arra a mérhetetlen ajándékra, amit a megbocsátásban az áldozat nyújt számára.

A *Pardonneur?* szövegének megvan a maga története. Eredetileg Jankélévitch egyik levelére vezethető vissza, amely 1965. január 3-án jelent meg a *Le Monde* hasábjain. A könyvecske rövid bevezetőből, majd két különálló részből áll a következő címekkel: *Elévülhetetlen*, illetve *Bocsánatot kértek-e tőlünk?* Az elsőben leszögezi, hogy az elévülés hagyományos fogalma nem alkalmazható a náci háborús bűnökre. Auschwitz rémtetteit így nevezi: vegytiszta horror, ontológiai aljasság, metafizikai gonoszság. A szerző szerint erre a helyzetre nem alkalmazható Jézus kereszten mondott bocsánatkérő szava: *nem tudják, mit cselekszenek* (Lk 23,34). Megítélése szerint a háború utáni Németország engesztelő gesztusai csakis politikai nyomás következményei, miközben nem teljesülnek az igazi bocsánat feltételei. Meglepő módon Jankélévitch nem tesz különbséget a megbocsátás és a megbékélés fogalmai között. Amennyiben azonban itt nem teszünk különbséget,

---

* Dr. Visky S. Béla (Aranyosmeggyes, 1961) 1985-ben szerzett teológiai diplomát a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben (PTI). Tizenkét éven át gyülekezeti szolgálatot végzett Bákóban és a Maros megyei Galambodon. 1996 és 2013 között a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Református Tanárképző Karának volt oktatója, 2013-tól a PTI rendszeres teológia tanszékén oktat. Genfben, Budapesten és Párizsban folytatott tanulmányokat. Teológiai doktori disszertációja (Budapest 2004) a teodicea kérdéskörével foglalkozik. Filozófiából (Kolozsvár 2013) *A megbocsátás problémája Vladimir Jankélévitch morálfilozófiájában* című disszertációjával szerzett doktori címet. Megjelent kötetei: *Bizalom a határon* (Koinónia, 2003); *Játék és alap. Teodicea-készletlek a kortárs teológiában* (Koinónia, 2006); *A keresztyén etika alapelemei. Teodicea egykor és ma* (Egyetemi Műhely Kiadó, 2010); *Play and Foundation. Theodicy in contemporary theology* (Boeken-centrum – Exit, 2013); *A filozófia keresztyéje. A megbocsátás problémája Vladimir Jankélévitch morálfilozófiájában* (Exit, 2016). Teológiai, filozófiai és szépirodalmi szövegeket fordít angolból, németből, franciából és románból. Publikált fordításai: *A La Rochelle-i Hitvallás* (Koinónia, 2000); *D. Bonhoeffer: Bevezetés a Zsolotárokhöz* (Koinónia, 2002), *Az egyház lényege* (Exit, 2013), *Étika* (Exit, 2015); *John C. Lennox: Isten és Stephen Hawking. Mégis ki tervezte a mindenséget?* (Koinónia, 2016).

az áldozat kiszolgáltatva marad a tettes akaratának, annak, hogy az hajlandó-e szembesülni vele, bűnbánatot tartani, bocsánatot kérni és elégtételt adni tettéért. Hangsúlyoznunk kell azonban – és ez a vonás Jankélévitchnél hiányzik –, hogy az áldozat tiszta bocsánata, a történetek elengedése vagy Istenre bízása akkor is lehetséges, ha ez egyoldalúan történik csupán. Amit azonban ez nem tesz lehetővé, az a megbékélés.

A *Pardonner?* szövege a szerző korábbi írásaihoz képest polemikusabb, nyersebb, számon kérő hangvételű. Stílusa a zsurnalisztikus pamfleté. Elfogadhatatlan, hogy a társadalom megbocsátást követeljen, miközben a hóhérok sohasem kérik ezt. Szerzőnk ismételt hangsúlyozza, hogy mindenki szabad az általa elszenvedett sérelmek megbocsátására, de senki sincs felhatalmazva a másokkal szembeni vétkek elengedésére.

Az 1967-es *Le Pardon* után 1971-ben jelenik meg az a Jankélévitch-szöveg, amely bizonyos értelemben ennek ellenpárját képezi. A két cím is beszédesen jelzi ezt. Az első nyugodt indicativust sugall: „ilyen a bocsánat” – mondja mintegy a kibillent idő helyreállításának, pontosabban, mert ez így eufemizmus, a szétvert élet újrateremtésének apofatikus gesztusáról; ez utóbbi – *Pardonner?* – címében is kérdőjeles. Természetesen nem a korábban leírtak felfüggesztéséről van szó, arról viszont mindenképpen, hogy a megbocsátás teremtményként könnyen értelmetlenné és így kérdésessé teheti a bűnbánat hiánya, a hóhér pimaszsága, amely úgy gondolja, hogy az áldozat részéről felé nyújtott mérhetetlen ajándék neki természetesen kijár. A szöveg előszavában a szerző maga is szóvá teszi a két könyv közötti feszültséget:

„A válasz, amit a »meg kell-e bocsátani?« kérdésre a bocsánatról szóló tisztán filozófiai vizsgálódásban nyújtottunk, és amelyet másutt publikáltunk (*Le Pardon*, Aubier-Montaigne, 1967), úgy tűnik, ellentmond annak a válasznak, amit ugyanerre a kérdésre itt adunk. A szeretet parancsának abszolútuma és az aljas szabadság abszolútuma között olyan szakadék tátong, amelyet nem lehet teljességgel áthidalni. Nem igyekeztünk kibékíteni a gonosz irracionalitását a szeretet mindenhatóságával. A bocsánat erős, mint a gonosz, de a gonosz erős, mint a bocsánat.”¹

A *Megebocsátani?* szövegének fejlődéstörténete van. Alapgondolatai már megtalálhatóak egy Jankélévitch-levélben, amelyet a *Le Monde* 1965. január 3-án közölt. Húsz évvel a második világháború befejezése után Franciaországban a háborús bűnök esetleges jogi elévülésének a vitája dúlt éppen. A filozófus ehhez szól hozzá, és hevesen tiltakozott ennek lehetősége ellen. A következő hónapban ezeknek a gondolatoknak bővebb kifejtését közli a *Revue administrative*-ben. A teljes szöveg 1971-ben jelenik meg, majd pedig posztumusz kiadásban – egy

¹ Jankélévitch, Vladimir: *L'imprescriptible*. Éditions du Seuil, Paris 1986, 14.

1948-ban, a *Les Temps modernes*-ben közölt, *Dans l'honneur et la dignité* című tanulmányal együtt – *L'imprescriptible* címet viselő karcsú kötetben 1986-ban.

A *Pardonner?* rövid bevezető után két részből áll, amelyek a *L'imprescriptible*, illetve a *Nous a-t-on demandé pardon?* címet viselik.

Az elévülés logikájában – állapítja meg szerzőnk – van valami hátborzongatóan irracionális. Ami ma éjfélig halálos bűnnek számít, éjfél után már nem minősül annak; azt pedig, aki eddig méltán követelt jogosságot, holnap, ha ugyanezt teszi, már hajlíthatatlan bosszúvágyónak bélyegezhetik. Nem is egyszerűen a tiszta brutalitás az, ami felfoghatatlan az emberi történelemben, hanem az aljas és a magasztos keveredése, a *mélange*. „A zenekarok Schubertet játszottak, miközben a foglyokat akasztották”.²

A kortárs közhangulatot, állapítja meg Jankélévitch, nem a megtisztulás, hanem csak a nyomasztó emlékektől való megszabadulás vágya hajtja, ahogyan azt egy Ionesco-dráma címe is jelzi: *Comment s'en débarrasser?* Eközben pedig a fegyverrel megtört antiszemitizmus keresi a maga szalonképes formáit, az anticionizmusban például.

I.

Vladimir Jankélévitch leszögezi: a náci bűnök esetében a háborús gaztettek elévülésére vonatkozó hagyományos kategóriák nem alkalmazhatók. Szerzőnk ragaszkodik ahhoz, hogy az Auschwitz névével jelzett barbárság egyedülálló, semmilyen más pusztítással össze nem hasonlítható esemény az emberiség történelmében. „Auschwitz nem egyszerűen az emberi barbárság egyik esete.”³ Jankélévitch vissza-visszatérő érvei sorából, amelyekkel e tételt igyekszik bizonyítani, a következő három szempontot kell kiemelnünk:

1. e barbárság technikai „nagysága”, arányai, szervezetsége, valamint az a szadisztikus erő, amely ezt a gépezetet mozgatta;
2. a pusztítást megalapozó filozofikus ideológia, amely
3. nem egyszerűen egy vallás, egy nép, egy társadalmi osztály vagy egy faj ellen irányult, hanem az emberiség, az *emberi lényeg* ellen.

Jankélévitchnek a megnevezhetetlen pusztítással szembeforduló intuitív haragja legitim, sőt szent; azonban érveinek a tiszta logikáján nem egyszer csorba esik. Könnyű belátni: a technikai méretek és arányok bármikor túlszárnyalhatóak (a történelmi pusztítás statisztikái ezt jól mutatják), ugyanígy a szadisztikus pusztítás mértéke vagy a filozofikus ideológia rafinériája; az Ábel – és a történelem minden ártatlan áldozata – elleni bunkósbot pedig szintén az *emberi lényegre* sújtott le.

² Jankélévitch, Vladimir: *L'imprescriptible*, 19.

³ Uo. 34. ld. ehhez Jankélévitch, Vladimir: Israel et la différence juive. In: Jankélévitch, Vladimir – Berlowitz, Béatrice: *Quelque part dans l'inachevé*. Gallimard, Paris 1978, 173–183.

Vizsgálódásunk szempontjából lényeges kérdés, hogy Vladimir Jankélévitch ezt a „metafizikai borzalmat”⁴ vajon történelmi, avagy a szó szoros értelmében vett filozófiai-metafizikai kategóriaként kezeli-e? Az első esetben Auschwitz abszolút egyediségére vonatkozó minden megállapítása „mindössze” annyit jelent, hogy a történelem *eddigi* folyásában ez volt a legnagyobb arányú és mélységű, a legintenzívebben egyetlen nép létre koncentrált pusztítás, de anélkül, hogy kizárná annak lehetőségét, hogy a történelem ezt valaha is túlteljesítse. Amennyiben viszont a második eset lenne Jankélévitch hiteles olvasata (ahogyan ezt Verena Lemcke véli), úgy döntően befolyásolná a megbocsátásról vallott teljes felfogását. Szerintünk egyértelműen az előző értelmezés a helyes.⁵ Szerzőnk valóban nem ügyel mindig arra, hogy pontosan elkülönítse a morális bocsánat, a jogi elévülés és a mentális felejtés fogalmait, világos azonban, hogy itt sem amellett érvel, hogy a megbocsátás abszolút metafizikai rendjében valamely történelmi tér és idő örök lyukat ütött volna, hogy a náciizmus az abszolút rend abszolút kivétele volna:

„Amikor egy esemény tagadja az embernek mint embernek a lényegét, akkor az elévülés, amely a morál nevében kíséri meg a felmentést, maga mond ellent minden moralitásnak. Nem ellentmondásos-e, sőt nem abszurd dolog itt a bocsánat emlegetése? Ennek az emberiség ellen elkövetett gigantikus bűnnek az elfelejtése újabb bűn lenne az emberi nem ellen.”⁶

Világos tehát, hogy ebben a kontextusban a „bocsánat” kifejezés az „elévülés” szinonimája. Vagy másképpen: az egyes láncszemekről kideríthető, hogy rozsdásak vagy nem éppen tökéletes a formájuk, a lánc egésze azonban kikezdhetetlen marad.

Az „Auschwitz egyszerűsége/nem egyszerűsége” vitában, amelyben Derrida ez utóbbi mellett érvel, a szándék a döntő, miközben látni kell mindkét válaszlehetőség erősségét és gyengeségét. Az egyszerűség hangsúlyozói a rendkívüli viszonyat betagolása, „rendessé” tétele ellen tiltakoznak, az abszurditást normalizálni kívánó tendenciák ellen; ennek a diskurzusnak határozottan ez az intenciója, nem pedig más szenvedéstörténetek lebecsülése. Ugyanígy viszont a „nem egyszerű” tétel képviselői kifejezett intenciója *minden* emberi szenvedéstörténet elfogadhatatlan és botrányos jellegének a fenntartása, *nem* pedig az Auschwitz névvel jelzett szenvedések viszonylagossá tétele. Jankélévitch ragaszkodik ennek az egyszerűségéhez, és miközben felsorolja az emberiség passiótörténetének többi megrázó stációját (a francia forradalom terrorja, az ör-

⁴ Jankélévitch, Vladimir: *L'imprescriptible*, 40.

⁵ Uo. 13. Jankélévitch arról beszél, hogy Roger Maria buzgólkodása nélkül ez az írás meg sem jelent volna: »sans qui *Pardonner?* serait resté éternellement inédit«. A zszurnalisztikus pamflet műfájával van tehát dolgunk, nem a filozófiai *oeuvre*-rel.

⁶ Uo. 25.

mény népirtás, Werdun, Borodino, Hirosima, a sztálinizmus)⁷, amelyek szerinte nem hasonlíthatók ehhez, megmutatkozik a logikai borotvaél említett csorbája; szándéka viszont egyértelmű: akik Sztálin rémtetteit említik – állítja –, azoknak egyenesen gondviselészerű a keleti diktatúra bűne, mert „segítségükre szolgál Hitler felmentésében”.⁸ Ezt kívánják kizárni azok a sosem túlzó – a valóság brutalitásához képest mindig szelídnek bizonyuló – kifejezések, amelyeket szerzőnk használ: vegytiszta rémtett, ontológiai aljasság, „metafizikai” gazság.

Az időnek – hangsúlyozza szerzőnk – ugyanúgy, mint a *Le Pardon*-ban, nincs morális minősége, az idő természetes folyásának nem lehet normatív jelleget tulajdonítani. Azok fanyalgásával szemben pedig, akik Eichmann Argentínából történő elrablása körülményeinek jogosságát firtatják, kijelenti, hogy a közöny és a cinkosság elnézte volna, hogy a pusztításnak ez a precíz adminisztrátora békében éljen, majd ágyban, párnák közt haljon meg.

A „diabolikus perverzitás mélységei” előtt elnémul az ember, és sohasem fog a végére jutni annak, hogy az aljasságnak ezt a mélységét szédülve és tehetetlenül szemlélje. Mindaz, ami megtörtént, szó szerint kiengesztelhetetlen, nincs a világban az az ellenintézkedés, amely bármit is helyrehozhatna.

Jankélévitch szövegén átsüt a németység egészének a felelősségre vonása. Megjegyi ugyan, hogy nem lehet a német nép *kollektív felelősségéről* beszélni, hisz „voltak német demokraták a táborokban is”,⁹ mégis e szűk elit kivételével „egy teljes nép volt az, mely közletről vagy távolról társult e gigantikus kivégzés vállalkozásához”.

Jankélévitch nagyra értékeli Willy Brandt emlékezetes gesztusát, amikor a német kancellár (kevésbé e szöveg megjelenése előtt) a varsói gettóban térdre ereszkedett az áldozatok emlékműve előtt. Ez azonban a nagy kivétel marad szerzőnk megítélésében, aki ekkor még nem látja, hogy ez a gesztus később egy sokkal általánosabb német mentalitásváltás jelének bizonyul. „Veszett kutyák falkája” lett ez a nép; szerzőnk közben belátja, hogy ez a metafora „sértő a kutyákra nézve”.¹⁰ Ezt az átsütést érezzük még akkor is, amikor filozófusunk a „hóhérok leszármazottairól” beszél, akik egészen természetesnek tartják, hogy hangos csapatokba verődve turistáskodjanak Európa-szerte, ott, ahol korábban hadseregük vérrel és vassal mocskolta a földet.¹¹

⁷ Luc-Thomas Somme szintén úgy véli, hogy az az emotív-indulati töltet, amely Vladimir Jankélévitch mondatait fűti ezen a helyen, nem tesz jót az elemzésnek, és nem teszi elég világossá, hogy itt nem a felsorolt szenvedésstációk alábecsüléséről van szó.

⁸ Jankélévitch, Vladimir: *L'imprescriptible*, 38.

⁹ Uo. 44.

¹⁰ Uo. 45.

¹¹ Ld. Mattéi, Jean-Francois: *De l'indignation*. La Table Ronde, Paris 2005, 187–195. A kortárs francia filozófus keményen bírálja ezen a helyen Jankélévitch németiségre vonatkozó kollektív bűnösség-szemléletét: »L'indignation est bien ici ressentie comme une blessure personnelle. [...] Là où les nazis faisaient porter sur un peuple entier, depuis son origine religieuse, la responsabilité des malheurs de l'Allemagne, Jankélévitch fera porter sur un peuple entier, depuis son apparition historique, la responsabilité du malheur des Juifs.«

Szerzőnk elutasítja a Jung-féle metafizikai magyarázatokat a gonosz gyökerére vonatkozóan, hisz könnyen meglehet, hogy az általa emlegetett ördögből csinálnak bűnbakot a hóhérok; a felelősség áthárításának ősi módszere ez. Ennek az áthárításnak egy másik formája még inkább arcul üt, mégpedig az, amely a mézárszékre hurcolt nép magatartásában vagy soraikból kikerülő némely kollaboráns tettében keresik lelkiismeretük felmentését. Annak az általánosság-nak az emlegetése, hogy „a németek is és mások is szenvedtek”, szintén ízléstelen kibúvó „a gyűlölet mesterművével”¹² szemben, amely „a német rasszizmus doktori hangnemét” használta, és amely egyszerre emlékeztet a Wehrmacht közleményeire és Heidegger zagyvaságaira (»galimatias de M. Heidegger«), „aki ma a filozófiai mélység egyik jelképe lett”.¹³

Mindent összevetve az események arra készítetnek, véli Jankélévitch, hogy Jézus kereszten elhangzott szavait megfordítsuk: Atyám, ne bocsáss meg nekik, mert tudják, mit cselekszenek.

II.

Szerzőnk előjáróban megállapítja, hogy az elévülés témájának 1965-ben jóval kisebb jelentősége lenne, ha közben a társadalmi megtisztulás sokkal teljesebb és őszintébb módon végbement volna. Úgy véli, túl kiáltó a szakadék a történetek tragikumuma és a kortárs frivolitás között. A kortárs politikai helyzetre és annak nyelvi megjelenítésére érzékeny gondolkodó nem tudja és nem is kívánja másképp, mint folyamatban és folyamatos összehasonlításban látni az eseményeket. Ha a berlini falat a Nyugat egyre erőteljesebben a „szégyen falának” nevezi, akkor minek nevezzük a varsói gettó falait? A közönyösség, a morális amnézia és az általános felületesség helyettesíti, és fölöslegessé is teszi egyben a bocsánatot. Szerzőnk elhamarkodottnak és felületesnek tartja az európai megbékélés polgári jeleit:

„Igen, vakációzzatok csak Németországban. Ausztria vár titeket. Az ősz csodálatos Ravensbrückben.”¹⁴

„A németek egy »meg-nem-tért« nép.”¹⁵ Ha Németország arca megváltozott, ez nem egy belső felismerésből és megtérésből fakadó változás, hanem a háborúban térdre parancsolt vesztesek kényszerű megtörésének az eredménye. Ilyen értelemben állítja szerzőnk: „a német megtérést úgy hívják, hogy Sztálin-grád”.¹⁶ Szerinte a jóvátételnek azok a gesztusai, amelyek különböző módon megnyilatkoznak Izrael és mások felé Németország részéről, politikai kényszereredményei csupán. Eközben az igazi bocsánat feltétele várat még magára:

¹² Jankélévitch, Vladimir: *L'imprescriptible*, 41.

¹³ Uo. 42.

¹⁴ Uo. 48.

¹⁵ Uo. 49.

¹⁶ Uo.

„A megbocsátás! De bocsánatot kértek-e ők valaha? Mert egyedül a vétkes megkeseredése és kétségbeesése adhatna értelmet és létjogosultságot a bocsánatnak. Amikor azonban a vétkes kövér és jól táplált, virágzik és gyarapszik a »gazdasági csoda« révén, akkor a bocsánat szánalmas komédiázás csupán. Nem, a bocsánat nem a disznóknak és kocáiknak szól. A bocsánat meghalt a haláltáborokban.”¹⁷

Feltűnő, hogy Jankélévitch a megbocsátás fogalmát nem különíti el a megbékéléstől. A már említett fogalmi elkülönítés hiánya a megbocsátás, elévülés, felejtés kifejezések használatában itt is megmutatkozik, és félreértésekhez vezet. A *Le Pardon* egyik alaptétele éppen az, hogy a tiszta bocsánat nem ismer feltételeket. A leggyakrabban felmerülő kérdés az erről szóló diskurzusban éppen az, hogy Jankélévitch a vétkes részéről a megkeseredést és a bocsánatkérést vajon a megbocsátás *sine qua non*jának tekintette-e. A szövegek arról tanúsodnak, hogy nem, ugyanis az 1967-es könyvében a tiszta bocsánat feltétel- és korlátmentességét nyomatékosan hangsúlyozza. Ezen a helyen is csupán arról van szó, hogy a vétkes bűnbánata nélkül a bocsánatnyújtás legtisztább szándéka sem ér célba. Más szóval ebben az esetben nem jöhet létre a megbékélés, a megtört viszony helyreállítása, a vétkes és az áldozat személyes kapcsolatának folytatása, ami pedig Jankélévitch értelmezésében a tiszta bocsánat három alapvető jegyének egyike. Amennyiben azonban fogalmilag megkülönböztetjük a megbocsátást a megbékéléstől, ez lehetőséget nyújt arra, hogy az áldozat a maga részéről megbocsásson, és felszabaduljon ezzel iszonyú terhe alól még akkor is, ha szabadsága és ajándékozó kedve nem talál elfogadásra a sértő fél részéről, akinél hiányzik ehhez a megbékéléshez szükséges alázat, megbánás és a jóvátétel bármilyen áldozat árán történő megvalósításának a készsége. Amennyiben ugyanis nem teszünk különbséget megbocsátás és megbékélés között, úgy az áldozat továbbra is a hóhér kénye-kedvének van kitéve: továbbra is ki van szolgáltatva annak, hogy az hajlandó-e az önmagával való szembesülésre, a bűnbánatra, a bocsánatkérésre, a jóvátételre és az új életre. Hangsúlyozni kell tehát – és ez a szempont hiányzik Jankélévitchnél –, hogy lehetséges az áldozat részéről a tiszta bocsánat, a történet elengedése, avagy Istenre bízása akkor is, ha ez részéről csupán egyoldalú cselekedet marad. Amit azonban az egyoldalú cselekedet nem tesz lehetővé – az az eset, ha van bocsánat, de nincs megbánás vagy fordítva –, az a megbékélés. A tiszta bocsánat definíciójának – esemény, ajándék, kapcsolat – ezt a harmadik jegyét ilyen értelemben tehát szükségesnek tartjuk árnyalni, továbbgondolni és elmélyíteni.

Ugyanígy szólni kell arról, hogy ha a bocsánat szoros értelemben vett fogalmához nem is tartozik hozzá a jóvátétel, a vétkes „új életének” jelei, a megbékélésnek viszont mindenképpen tartozéka. Jankélévitch azonban olyannyira hangsúlyozza a *Le Pardon*ban a megbocsátás motivációjának a tisztaságát, hogy ebből még a vétkes majdani megújulására vonatkozó reménységet is kizárja. Ez

¹⁷ Jankélévitch, Vladimir: *L'imprescriptible*, 50.

az igény a maga kontextusában jogos ugyan, ahogyan ezt már megállapítottuk, eltorlaszolja viszont a probléma átgondolásának egyik lényeges útját, mégpedig azt, amely a megbékélés kérdéséhez vezetne.

Ha összehasonlítjuk a fenti idézetet a *Le Pardon* hasonló, sőt azonos mondataival, megállapíthatjuk, hogy ez utóbbi kijelentés – a bocsánat meghalt Auschwitzban – ebben a könyvben nem szerepel. A *Pardonneur?* szövege nyilvánvalóan polemikusabb, keményebb, számon kérőbb és nem utolsósorban egész stílusára a zsurnalisztikus pamflet jegyei jellemzőek. Erre a mondatra hivatkozva azonban felépíteni egy egész hipotézist (ahogyan azt Verona Lemcke teszi¹⁸), amelynek értelmében Jankélévitch a megbocsátás vonatkozásában külön metafizikai kategóriaként kezeli Auschwitzot, egyszerűen téves és a szerző szövegei alapján igazolhatatlan állítás. A feszültség ugyan megmarad a két könyv között, ahogyan arról Jankélévitch is beszél, de ez utóbbi többletszigorát és keserűségét kifejező mondatok sora nem filozófiai jellegű következtetésként értelmezendő, sokkal inkább a panaszszóltárok modern kifejeződéseként, amelyek stílusjegyei közé bőven elfér a keserűség kitörésének sokféle nyelvi megjelenítése az átkozódástól Isten számonkéréséig. Bizonytalán úgy értendő ez, ahogyan Jób fele barátainak, akik dogmatikai igazságokat kérnek számon rajta és a jajveszékelésén: értsétek meg, hogy csak a szélnek szól a nyomorult ember sóhajtása és nyögése.

Jankélévitch elismeri, hogy a német közéletnek vannak a megújulásra mutató jelei, sőt azt is, hogy talán azért nem figyelt fel erre korábban, mert került – talán hasonló gondolkodású társaival együtt – a németekkel való találkozást minden lehetőségét. Ismét számonkéri a német ifjúság – és itt nyilvánvalóan már csak olyanokról lehet szó 1971-ben, akik nem lehettek tettelegesen résztvevői a borzalmaknak – „alapvetően jó lelkiismeretét”,¹⁹ és ha nem is a bocsánatért való esedezés szavát, de a megértés és együttérzés gesztusait mindenképpen. Az ifjúsággal szembeni eme elvárásban jogtalan felelősségátruházást érzünk, annál jogosabb viszont a német értelmiségi – akkor még – nem elég egyértelmű elhatárolódása a történektől. Különösképpen a Nietzsche-féle negativitástól áthatott Heidegger a célpont, aki Robert Minder szerint nemcsak azért marasztalható el, amit a náciizmus idején mondott, hanem azért is, amit 1945 után elmulasztott világosan kijelenteni.

„Szerencsétlenek milliói szenvedtek az éhség, a hideg és a tábortábori nyomor miatt; a nagy gondolkodó azonban békén hal majd nagy gondolkodói ágyában.”²⁰

Elfogadhatatlannak tartja, ha a médiában a szudétanémetek sorsa elvonja a figyelmet az elgázosított milliókról. A németekre nézve szerzőnk kijelenti:

¹⁸ Lemcke, Verena: *Der Begriff Verzeihen bei Vladimir Jankélévitch*. Epistemata – Würzburger wissenschaftliche Schriften. Reihe Philosophie, Bd. 454. Königshausen & Neumann 2008.

¹⁹ Jankélévitch, Vladimir: *L'imprescriptible*, 51.

²⁰ Uo. 54.

„Egyetlen jogukat ismerjük el: imádkozzanak, ha keresztények, és kérjenek bocsánatot, ha nem azok. Minden esetben pedig: hallgassanak.”²¹

Elfogadhatatlannak tartja a megbocsátás társadalmi sürgetését is, azét a megbocsátását, amelyet a hóhérok sohasem kértek. Jankélévitch ismételten hangsúlyozza azt a tételét, miszerint mindenkinek szíve joga szabadon megbocsátani az őt ért sérelmeket; nem áll jogában viszont mások bántalmazása bűnében felmentést hirdetni. Jankélévitch következő mondata is könnyen félreérthető oly módon, mintha az a bocsánat valamiféle metafizikai korlátozása lenne: „Nem látom be, miért kellene nekünk, túlélőknek, megbocsátanunk”.²² A szövegkörnyezetből azonban egyértelmű, hogy itt szintén a jogi számonkérés felfüggesztésének elutasításáról van szó. Mert a bocsánatot sohasem lehet számonkérni, hisz az szabad szuverén ajándék kell hogy maradjon:

„Nem kell feltétlenül emelkedettnek lenni, elég, ha hűségesek és komolyak vagyunk.”²³

Szintén elfogadhatatlan az a vélekedés is, hogy legyen már elég, túl sok szó esett a borzalmakról. 1971-ben meg kell állapítani: igen, az események után negyedszázaddal kezdenek igazán a történekekről beszélni, amelyeknek „még a gondolatát sem viselheti el egyetlen ember sem”.²⁴

A háború alatti hallgatásért joggal teszi felelőssé szerzőnk az egyházat, Rooseveltet, a lengyeleket: „többé-kevésbé mindenki bűnös, egy életveszélybe került nép megsegítésének a mulasztása miatt”. Élesnek tűnik a Németországba vagy Ausztriába történő utazásnak, a kezdődő német–francia testvérvárosi intézménynek az elutasítása, azonban ez is érthető, ha az egyébként dicséretes akciók a szembesülés helyettes gesztusaiként működnek csupán, ahogyan ezeket Jankélévitch értelmezi. Inkább bántsuk, véli, a testvériség ügynökeit, mint a pokol túlélőit! Ha ugyanis az áldozatokat elfelejtjük, ezzel másodszer is halálra ítéljük őket. A felejtés pora amúgy is mindent belep, a „megbocsátás professzorainak” nem kell különösebben fáradozniuk a bocsánat sürgetésével.²⁵

Az emlékezés szükségességének legitim erkölcsi imperatívusza helyenként sajnálatos módon a harag zavaros kifejezésével párosul:

Gondolunk rájuk nappal, és róluk álmodunk éjjel. És mert nem lehet a turistákra köpni, sem követ dobni rájuk, egyetlen forrásunk marad: az emlékezés és elcsendesedés. Ott, ahol semmit sem lehet többé „tenni”, legalábbis *újraélni* –

²¹ Jankélévitch, Vladimir: *L'imprescriptible*, 54.

²² Uo. 55.

²³ Uo.

²⁴ Uo. 57.

²⁵ Jankélévitch maga is „a megbocsátás professzorának” bizonyul a *Le Pardon* szerzőjeként, azzal a különbséggel, hogy az általa bírálta a bocsánatpótlék sürgetésével éppen a tulajdonképpen bocsánat helyét foglalják el, és azt teszik lehetetlenné.

ressentir – lehet szüntelenül.²⁶ Ez bizonyára az, amit az elévülés ragyogó ügyvédei majd szükkeblű neheztelésnek, *ressentiment*nak fognak nevezni, abbéli tehetlenségünknek, hogy felszámoljuk a múltat. Számukra vajon ez a múlt jelenvaló volt-e valaha? Az érzés, ami eltölt, nem a harag, hanem a rettenet: legyőzhetetlen rettenet attól, ami megtörtént.²⁷

A *ressentiment* – közismert, hogy Nietzsche mennyire más kontextusban használja ezt a kifejezést! – tehát nem annyira haragot jelent, mint inkább „a kiengeesztelhetetlen dolog intenzív megélését”.²⁸ „Ez az agónia a világ végezetéig tart.” Jankélévitch ezzel a mondattal zárja ezt a híres szövegét, amely nyilvánvalóan Pascal-áthallásból származik.²⁹

Felhasznált irodalom

- Hansel, Joëlle: *Vladimir Jankélévitch: Une philosophie du charme*. Éditions Manucius, Paris 2012.
- Jankélévitch, Vladimir: Israel et la différence juive. In: Jankélévitch, Vladimir – Berlowitz, Béatrice: *Quelque part dans l'inachevé*. Gallimard, Paris 1978, 173–183.
- Jankélévitch, Vladimir: *La Mort*. Flammarion, Paris 1977.
- Jankélévitch, Vladimir: *Le Je-ne-sais-quoi et le Presque-rien*. PUF, Paris 1957.
- Jankélévitch, Vladimir: *Les vertus et l'amour. Traité des vertus II. Tome 2*. Flammarion, Paris 1986.
- Jankélévitch, Vladimir: *L'imprescriptible*. Éditions du Seuil, Paris 1986.
- Jankélévitch, Vladimir: *Philosophie morale*. Flammarion, Paris, 1998.
- Jankélévitch, Vladimir: *Philosophie première*. Presses Universitaires de France, Paris 2011.
- Jankélévitch, Vladimir: *Traité des vertus II. Tome 2. Les vertus et l'amour*. Champsessais, Flammarion Paris 1986.
- Jerphagnon, Lucien: *Vladimir Jankélévitch ou de l'Effectivité*. Présentation, choix de textes, bibliographie par Lucien Jerphagnon. Éditions Seghers, Paris 1969.
- Lemcke, Verena: *Der Begriff Verzeihen bei Vladimir Jankélévitch*. Epistemata – Würzburger wissenschaftliche Schriften. Reihe Philosophie, Bd. 454. Königshausen & Neumann 2008.
- Mattéi, Jean-François: *De l'indignation*. La Table Ronde, Paris 2005.
- Tillette, Xavier: Préface. La thèse de Jankélévitch. In: Jankélévitch, Vladimir: *L'odyssée de la conscience dans la dernière philosophie de Schelling*. L'harmattan, Paris–Torino–Budapest 2004.

* * *

²⁶ Jankélévitch a *Le Pardon*ban, mint láttuk, így fogalmaz: ahol már semmit sem lehet tenni, ott csak megbocsátani lehet.

²⁷ Jankélévitch, Vladimir: *L'imprescriptible*, 62.

²⁸ Uo.

²⁹ A 17. századi tudós apologéta a *Gondolatok* egyik töredékében kijelenti, hogy Jézus agóniája a világ végezetéig tart.

This paper is an analysis of the text entitled *Pardonner?*, published in 1971 by the French philosopher Vladimir Jankélévitch. This paper is, to a certain extent, a counterpoint, to Jankélévitch's earlier writing, *Le Pardon* (1967). This earlier publication is a calm indicative, while the later publication poses a question: *Pardonner?* Of course, this latter is not a suspension of what had been written before, but it shows that the creative yes of forgiveness can easily be made irrational and, thus, questionable by a lack of repentance, the tormentor's arrogance which leads him to think he is indeed worthy of the immeasurable gift offered to him by the victim.

Keywords: "metaphysical" villainy, *Pardonner?*, repentance, the tormentor's arrogance, *Nous a-t-on demandé pardon?*, *L'imprescriptible*, reconciliation.